

a teológia professzora. Humanista meghatározottságú lévén, nem tudta támogatni egyházának pesszimista tanítását; azt mondta: Ez a tan nem ad semmi szabadságot az embernek arra nézve, hogy Isten mellett vagy ellen döntsön; ha Isten mindent előre elrendel, akkor kishitűség és önfeladás, sőt talán erkölcselenség uralkodik, mivel végső soron minden helyes cselekvés értéktelen.

Arminius sikraszállása az emberi szabadság mellett a legélesebb ellenállásba ütközött. Arminius viszont sajnos nem tudta átfogóan bemutatni teológiáját, mert már 1609-ben meghalt. Nagy baráti köre azonban védelmébe vette az ő humanista szellem által meghatározott hitét. 1610-ben 44 teológus megfogalmazta a *Remonstráció* („Tiltakozás”) című alapvető írást, amely olyan szenvedélyes vitákat váltott ki, hogy híveit „remonstránsoknak” nevezték el, az ortodox kálvinisták pedig „kontra-remonstránsokként” határozták meg magukat. Az 1618-as dordrehti szinódusnak kellett volna nagyobb világosságot teremtenie, de semmiféle kiengesztelődés nem következett be: A remonstránsok kisebbségének el kellett hagynia Hollandiát, közülük sokan a Schleswig melletti Friedrichstadtba menekültek. A politikus *Johan van*

*Oldenbarnevelde*t, aki még küzdött a toleranciáért, lefejezték, a híres remonstráns jogfilozófust, *Hugo Grotiust* letartóztatták, de három év múltán meg tudott szökni. Csak tíz évvel később nyugodott meg a helyzet, s az „eretnekek”, a remonstránsok legalább fölépíthették kis temp-

lomaikat, többnyire azonban a szokványos házak homlokzata mögé rejtve. Hatástörténetük azonban figyelemreméltó: azóta Hollandia vallásilag pluralista és toleráns, hiszen mindig sok katolikus is volt az ország déli részén. „A tolerancia az intelligencia és a belátás egyik követelménye; aki intoleráns, az

tudatlan”, mondja *Johan Goud*, remonstráns teológus.

A remonstránsok számszerűleg mindig kicsi egyház maradtak Hollandiában, de tovább ápolták saját arculatukat: „Szabadelvékként” úgy értelmezik a Bibliát mint emberek tanúságtételét istenkeresésükről. Döntőnek tartják a kérdezést és a vitázást, mindennél magasabbra becsülik az egyén egyedi hitét. 2006-ban újrafogalmazott hitvallásuk csak javaslatként értelmezi magát. A nyitottság szellemében természetesen mindenkit meghívnak az eucharishtiában való részvételre, függetlenül az illető hitétől. Teológiájuk miatt a remonstránsok keresett beszélgetőtársak az agnosztikusok, az ateisták és a vallás nélküli humanisták számára. Mindent egybevetve a remonstránsok erősen racionális és a filozofikus viták által jellemzett egyházat alkotnak. Mivel azonban manapság sokan egyre inkább csak erős érzelmeiket keresnek a vallásosságban, a remonstránsok mintegy 40 gyülekezete (összesen mintegy 6000 taggal és szimpatizánssal) inkább az intellektuális érdeklődésük számára mutat áttekinthető képet.

Christian Modehn

Forrás: Publik-Forum, 2016/7

Kultúra előtti emberkép?

Interjú *Klaus-Peter Jörns* evangélikus teológussal

Professzor úr, az Ön által alapított „Társaság a hit reformjéért” egyik aktuális nyilatkozata szigorúan előveszi az evangélikus egyházat, mondván, annak olyan emberképe van, amely nem egyeztethető össze az emberi méltóság sérthetelenségével. A reformáció óta 500 év telte el. Mi a probléma?

Az engesztelő áldozat teológiája kimondja, hogy nekünk, embereknek a bűn miatt nincs jogunk az élethez, és az ember csak úgy juthat megbocsátáshoz, ha valamilyen véres áldozat eltörli ezeket a bűnöket – és az ember hiszi, hogy Jézus halála engesztelő áldozat volt. Ezt nevezem én „kultúra előtti” felfogásnak.

Mikor kezdődik Önnél a kultúra?

Az említett nyilatkozatban (*Hofgeismarer Erklärung*) „Az emberi jogok egyetemes nyilatkozatára” (1948) és az 1949-es német Alaptörvényre hivatkozunk...
...*ezt megelőzően nem létezett kultúra?*

Nem így értjük. Természetesen elismerjük, hogy a 2000 évvel ezelőtti emberek Istennel összefüggésben fogalmazták meg tapasztalataikat, annak keretében, ami számukra kulturális szabvány volt. De Jézussal olyan valaki lépett színre, aki már nem tette a megbocsátás előfeltételévé és az igazi élet feltételévé a véres engesztelést. Ezen a vonalon áll az emberi jogok nyilatkozata is. Az egyházak akkoriban hevesen küzdöttek az emberi jogok ellen, és megváltástanukban máig sem tudták

átugrani ezt az árnyékot. Mi azt akarjuk, hogy végre megtegyék.

Ma már alig akad olyan ember, aki hisz az engesztelő áldozatok szükségességében. Nem az-e hát a helyzet, hogy a „Társaság a hit reformjéért” egyszerűen a szükségleteket figyelmen kívül hagyva akar reformálni?

Újból és újból ugyanazzal a „régí nótával” találkozunk szinte minden egyházi liturgiában, sok egyházi énekben és sok bibliai olvasmányban: Azzal, hogy az embernek megváltásra van szüksége; hogy a bűn megfosztja az embert az élethez való jogától; hogy Jézusnak kellett beugrania helyettünk annak érdekében, hogy visszaszerezze számunkra az élethez való jogot. Ötven éve vagyok lelkész, és ennek a tapasztalatai alapján azt mondhatom: A mai embereknek nincs szükségük ezekre ahhoz, hogy helyt tudjanak állni az életben. Ha egyáltalán hisznek Istenségben, akkor arra a bizonyosságra van szükségük, hogy Isten feltétel nélkül az ő oldalukon áll, az első lélegzetvételtől az utolsóig. Olyan liturgiákat szeretnék, amelyekben az emberek a megbocsátást gyakorolják be mint nagy esélyt, és azt az emberi méltóságot, amely a miénk. Azért, hogy a megbocsátás erőként működjék a hétköznapiakban – a politikáig terjedően.

Mi köze az egyházakon gyakorolt kritikának a politikához? Az 500 évvel ezelőtti reformáció politikummá vált. És a hit mai reformja?

Olyan korban élünk, amikor felismerhető a nacionalizmushoz, a rasszizmushoz és a fanatizmushoz való visszatérés trendje, épp elég gyakran a nemzeti egyházak támogatásával. A világ sok táján már nem ismerik el az emberek egyenrangúságát, s egyre nagyobb lesz a szakadék szegények és gazdagok között. Valamikor előrébb jártunk! Ebben a helyzetben sürgető szükség van arra, hogy az egyházak végre teológiai emberképükben is lehorgonyozzák az emberek jogát az élethez.

Nem követelhetjük meg az iszlámtól, hogy elhatárolódjon a sária erőszakos tendenciáitól, ha közben mi magunk „a létezés halált érdemlő elhibázásaként” diszkrimináljuk az emberi létet. Ennek véget kell vetni. Csak az jelentene ugrást a kor színvonalára, ha ez a reformáció sikerülne.

Britta Baas

Forrás: Publik-Forum, 2016/22

„Radikalizáljuk a reformációt!”

Interjú *Ulrich Duchrow* evangélikus teológussal

Professzor úr, Ön intenzíven foglalkozott Lutherrel mint a korai kapitalizmus egyik prófétai alakjával. Véleménye szerint miben áll Luther maradandó hagyatéka?

A 11. századtól kezdve megerősödik a pénzgazdaság, amely végül a pénz uralmába torkollik. Noha a Biblia és a római jog tiltotta a kamatszédést, mégis virágzó kamatgazdaság alakult ki. Az akkori egyház ebből tőkét kovácsolt azzal, hogy olyan rendszert fejlesztett ki, amelyben pénzzel meg lehetett vásárolni a tisztítóüz büntetésének elengedését. Ehhez jön, hogy *Canterbury Anzelm* befolyásos teológiája révén mintegy spiritualizálták a kapitalista gondolkodási modelleket.

Mennyiben?

Anzelm elégtételtanának döntő gondolata abban áll, hogy az adósságokat vissza kell fizetni. Ezen alaptétel előtt magának Istennek is meg kell hajolnia, amiért is elküldi a Fiát, hogy az emberiséget megváltsa végtelen adósságától. Röviden szólva így alakult ki az a gondolat, hogy Istennel lehet üzletet kötni. Megtörténik az üdvösség üzletiesítése. Luther éleslátóan tiltakozott ez ellen. A reformációban elsősorban nem a helyes vallásosság kérdéseiről volt szó, Luther tételei inkább az egyház gazdasági vállalkozássá válásának kezdődő folyamatát találták szíven. Ezzel a pénz kirajzolódó uralmát is bírálta, a világnak azt a felfogását, amely szerint minden és mindenki megvásárolható.

Munkaetikája alapján mégis épp a protestantizmus számít gazdaságilag különösen sikeresnek. Hogyan magyarázza Ön ezt a paradoxont?

Max Weber tézise, amelyre Ön feltehetően utal a kérdésével, vagyis hogy a kapitalizmus a protestantizmus szellemiségéből született meg, történelmileg hamis. Nem Luther vagy Kálvin, de még Müntzer Tamás sem nyitotta meg a zsilipeket a kapitalizmus számára. Különösen Luther vetette el gyökeresen a kapitalista alapelveket. Ennek ellenére a protestáns egyházak – különösen kálvinista területeken – később alkalmazkodni kezdenek a modernitáshoz. A pietizmus a spiritualitásról alkotott individualista elképzelésekhez kapcsolódik, hasonlóan ahhoz, amint a felvilágosodás individuális, autonóm értelmes lényként gondolta el az „Én”-t. A kálvinizmusban ez összekapcsolódik a különleges kiválasztás tanával, amely Isten áldásaként értékeli a földi sikert. Luther rendszerkritikája sajnos háttérbe szorult.

Az evangélikus egyháznak a Luther-jubileumra előkészülő tíz éve során szintén kevés szó esett erről.

Ezért mondtuk az egyik nemzetközi előkészítő csoportban: Radikalizáljuk a reformációt! Úgy látom, hogy a jubileum alkalmából sokkal inkább van szó Luther elkötyavetyéléséről, és sokkal kevésbé arról, hogy mit

tanulhatunk ma a reformációból. A programunkkal mi vissza akarunk térni a gyökerekhez, szembe akarunk nézni a Bibliával, illetve a jelenlegi válsággal, amely a pénz civilizációjának végét állítja szemünk elé.

Hogyan sikerülhet ez egy olyan korban, amelyben a vallás magánügynek számít?

A kapitalizmus maga is rendkívüli mértékben vallási töltésű. Korunk egyetlen és alternatíva nélküli vallásának tűnik. Ezzel szemben újból fel kell fedezni a Biblia alternatív, messiási kultúráját, együtt és kiegészítőleg a többi világvallás hagyományával. E tekintetben reménykedő vagyok, különös tekintettel arra, hogy Ferenc pápa jóvoltából ökumenikus szempontból egyedülálló helyzetet élhetünk meg. Gondoljunk csak híres mondatára arról a gazdaságról, amely öl. Vagy sok gyülekezet segítőkészségére a menekültekkel kapcsolatban. Ez egyáltalán nem individualizálódott vallásosság. Az egyház ott nyeri vissza hitelességét, ahol nem piaci jellegű tereket nyit meg.

Ennek ellenére senki sem szállhat ki a pénz civilizációjából. Valamennyien kénytelenek vagyunk fogyasztani, bérleti díjakat fizetni, nyereséget kigazdálkodni...

Egy 2800 éves hagyományt nem lehet egyszerűen felgöngyöltetni. Az a fontos, hogy az élet civilizációjára irányuljon a törekvésünk. Ehhez arra van szükség, hogy határozottan nemet mondjunk a pusztításra, a kizsákmányolásra, az emberi méltóság eltiprására. Továbbá már létezik számos kezdeményezés, például szövetségi jellegű összefogások a legalacsonyabb szinten, a nem központosított energianyeréstől az alternatív bankokig. Az újító jellegű modellek ragadósak lehetnek. Közép- és hosszú távon meg kell változtatni a kapitalizmus három oszlopát: a tulajdon rendjét, a pénz rendjét és a munka meghatározását. Ennek érdekében szövetségeket kötve kell dolgoznunk. Például az alapellátást (víz, gyógyítás, mobilitás, nevelés stb.) nem szabad privatizálni, hanem nyilvánosan-szolidárisan kell megszervezni. A pénznek közkincsnek kell lennie, amely szolgál.

„A reformáció radikalizálása” szempontjából mennyire fontos Isten és a vallási lehetőségek újbóli fölfedezése?

Ha jelenünket úgy tekintem mint a pénz istenének uralma alatt álló vallást, akkor döntő jelentőségű az, hogy emlékeztessünk arra az Istenre, aki éppen hogy nem kizsákmányoló, hanem empatikus, együtt érző, irgalmas és igazságos. Ez a központi vonatkoztatási pontja az ellenállás spiritualitásának és az átalakításnak.

Michael Schrom

Forrás: Publik-Forum, 2016/20